

De verdeling van huishoudelijk werk en vrije tijd

L. van Roijen en S.R. Wunderink*

Volgens Gary Becker is de taakverdeling binnen het huishouden optimaal wanneer deze gelijk is aan de loonvoetverhouding. Deze loonvoetverhouding blijkt echter geen significant effect te hebben op de verdeling van huishoudelijke productie. De auteurs presenteren een analyse van de tijdbesteding binnen het huishouden.

Becker vernieuwde de economische theorie van het consumentengedrag¹. In zijn theorie wordt in het huishouden niet alleen geconsumeerd, maar worden er ook productieve activiteiten verricht, zoals eten koken en kinderverzorging, die in principe ook als marktgoed (dienst) gekocht zouden kunnen worden.

Ons onderzoek heeft betrekking op een onderdeel van deze theorie, namelijk de arbeidsverdeling tussen leden van het huishouden. In dit artikel beschrijven wij een onderzoek naar factoren die van belang zijn voor de omvang en verdeling van huishoudelijke productie en vrije tijd over man en vrouw. Huishoudelijke productie heeft een bredere definitie dan huishoudelijk werk alleen, want hieronder worden ook boodschappen doen, kinderverzorging en het verrichten van klussen en karweitjes verstaan. Volgens de theorie van Becker spelen economische factoren een belangrijke rol bij de arbeidsverdeling, zij het niet als enige. Sociologische- en psychologische factoren kunnen helpen het model van Becker te complementeren. De theorie van Becker over de verdeling van huishoudelijke productie over man en vrouw wordt getoetst aan data afkomstig uit een tijdsbestedingsonderzoek.

Tijdsbestedingsmodel

Als uitgangspunt van het tijdsbestedingsmodel van Becker diende de neoklassieke theorie van het consumentengedrag. Het inkomen kan gebruikt worden om goederen en diensten te kopen die gebruikt worden bij huishoudelijke productie of vrije tijdsbesteding. Tijd en marktgoederen vormen de inputfactoren van huishoudelijke productie en vrije tijdsbesteding; de resultaten van deze activiteiten leveren nut op. De huishoudens die we hier bestuderen bestaan uit meerdere personen. Toch heeft het model maar één budgetrestrictie, omdat het gezamenlijk aanwenden van middelen om de doelstelling van de leden te verwezenlijken, als een van de kenmerken van een huishouden kan worden beschouwd².

Het inkomen bestaat uit inkomens uit arbeid en overig inkomen. Beide partners zijn gebonden aan een tijdsrestrictie. Het huishouden streeft naar nuts-

maximalisatie waarbij minimalisatie van de produktiekosten van de eindprodukten een eerste stap is. Bij het streven naar een nutsmaximum zullen de leden van het huishouden hun produktiviteit op de arbeidsmarkt, die tot uitdrukking komt in hun loonvoet, afwegen tegenover de produktiviteit in het huishouden. Een extra uur op de arbeidsmarkt levert geld op, dat gebruikt kan worden om goederen of diensten te kopen die in het huishoudelijke productieproces of bij vrije tijdsbesteding gebruikt kan worden. Maar, dat extra uur gaat ten koste van huishoudelijke productie of vrije tijd. Het is dus maar de vraag of een uur extra werken het niveau van de huishoudelijke productie en/of vrije tijdsbesteding en daarmee het nutsniveau verhoogt of verlaagt.

Als er substitutiemogelijkheden bestaan, kan de huishoudelijke productie variëren tussen 'arbeidsintensieve' en 'marktgoederen intensieve' produktiemethoden. Zo kan men zelf de verzorging van kinderen op zich nemen of kinderverzorging als een marktgoed kopen. Hieruit is de volgende hypothese af te leiden. De omvang van huishoudelijke productie en vrije tijd zal samenhangen met de waarde die er aan huishoudelijke productie wordt gehecht. Deze waarde zal waarschijnlijk samenhangen met de grootte van het huishouden, de aanwezigheid van kinderen, de leeftijd van het jongste kind (levensfase) en met de grootte van het huis.

* L. van Roijen is verbonden aan het Instituut Maatschappelijke Gezondheidszorg en S.R. Wunderink is als universitair docent werkzaam bij de vakgroep Economische sociologie en psychologie aan de Erasmus Universiteit. Wij zijn veel dank verschuldigd aan wijlen prof. A.J.M. Hagenars voor de voortreffelijke begeleiding van het onderzoek en aan de medewerkers van de afdeling Sociaal Culturele statistieken van het CBS. Tevens willen wij drs. M.A. Koopmanschap bedanken voor zijn waardevolle commentaar op eerdere versies van deze tekst.

1. G.S. Becker, A theory of the allocation of time, *Economic Journal*, 1965, blz. 493-517.

2. A.J.M. Hagenars en S.R. Wunderink-van Veen, *Soe gewonne soo verteert, economie van de huishoudelijke sector*, Stenfert Kroese, Leiden/Antwerpen, 1990.

Tabel 1. Regressie-analyse omvang van de huishoudelijke productie in kwartieren per dag per huishouden

Onafhankelijke variabelen	Regressie-coëfficiënt	t-waarden
Paar 34- 65	-	-
Paar 65+	-	-
GZN JK 0-5	8,72	16,00
GZN JK 6-12	4,68	8,95
GZN JK 13-17	1,80	2,85
GZN JK 18-20	-	-
GZN JK 21+	-	-
Eenverdiener-huishouden	-	-
Tweeverdieners-huishouden	-1,41	-3,13
Huishoudensjaarinkomen	-	-
Opleidingsniveau partner	-	-
avo 2-1	-	-
bvo 2-1	-	-
avo 2-2	-	-
bvo 2-2	-	-
hoger 3-1	-	-
hoger 3-2	-3,65	2,86
Opleidingsniveau hoofd huishouden	-	-
Leeftijd partner	0,07	4,27
Leeftijd hoofd huishouden	-	-
Urbanisatiegraad	-	-
Aantal kamers	-	-
Constante term	10,92	11,94

$R^2 = 0,22$; D.F. = 6; n = 129; S.E. = 6,60; F = 61,59; - = niet significant

Paar = huishouden zonder kinderen; GZN = huishouden met kinderen;

JK = leeftijdscategorie jongste kind

Arbeidsmarktparticipatie beperkt de tijd die beschikbaar is voor huishoudelijk productie en vrije tijdsbesteding. Het huishoudensjaarinkomen bepaalt in hoeverre marktgoederen kunnen worden ingezet bij huishoudelijk productie. Leeftijd, opleiding en urbanisatiegraad kunnen als afgeleide worden gezien van de opvatting over de tijdsbesteding aan huishoudelijke productie en vrije tijd. Deze variabelen kunnen van belang zijn voor de preferenties en dus voor de vorm van de nutsfunctie.

In een huishouden is er bovendien de mogelijkheid de taken te verdelen en gebruik te maken van comparatieve voordelen van de partners met betrekking tot hun productiviteit op de arbeidsmarkt en in het huishouden. Bij een gegeven inzet van marktgoederen of diensten veronderstellen we dat de huishoudelijke productiefuncties stijgend, dus met een positief, maar dalend marginaal produkt verlopen. Beide partners zijn niet noodzakelijkerwijs even goed in huishoudelijke productie; de produktiviteit kan verschillen. Ook hun produktiviteit op de arbeidsmarkt, hun loonvoet, kan verschillen. Bij bepaling van de optimale arbeidsverdeling van huishoudelijke productie tussen de partners veronderstellen we dat de nutsfunctie van het huishouden wordt gemaximaliseerd onder de genoemde nevenvoorwaarden. Hieruit volgt dat wanneer beide partners betaald werk verrichten, de marginale produktiviteit van de huishoudelijke productie zich verhouden als hun loonvoeten. Indien een van beiden een relatief hoge produktiviteit heeft op de arbeidsmarkt, en dus een

relatief hoge loonvoet, terwijl de ander een comparatief voordeel thuis heeft, dan zal de eerst genoemde meer tijd aan betaald werk zal besteden en de ander meer aan onbetaald werk, zelfs als de huishoudelijke productiefuncties identiek zijn. In de meest extreme vorm leidt dit tot een arbeidsverdeling waarbij de ene partner (meestal de man) zich geheel zal toeleggen op werken op de arbeidsmarkt en de ander zich toelegt op het huishoudelijke werk. Omdat ervaring vervolgens leidt tot een hoger marginale produktiviteit zullen de relatieve voordelen van beiden in de verschillende sectoren steeds sterker worden.

Voor de toetsing van het model hebben wij daarom de loonvoet en loonvoet-verhouding van man en vrouw als mogelijke verklarende variabelen voor de arbeidsverdeling en verdeling van vrije tijd in de analyse opgenomen. Daarnaast kunnen leeftijd, opleiding en attitude ten aanzien van arbeidsverdeling van belang zijn voor het aandeel van man en vrouw in huishoudelijke productie. Deze variabelen kunnen als indicator van traditie en de opvatting over de rolverdeling tussen man en vrouw worden beschouwd.

Toetsing

Voor de toetsing van het model hebben wij gebruik gemaakt van data van het tijdsbesteding onderzoek (TBO) dat in 1987 door het Centraal Bureau voor de Statistiek is gehouden³. De onderzoekspopulatie bestaat uit alle personen van twaalf jaar en ouder in Nederland. Ongeveer 9000 adressen zijn geselecteerd, verdeeld over 26 tweewekelijkse enquêteperioden. Aan de hand van dagboekjes is de tijdsbesteding aan activiteiten verzameld. Vrije tijd is ook in de analyse opgenomen omdat dit als een sluitpost van de beschikbare tijd kan worden gezien. Uit TBO-87 kan alleen de feitelijke tijdsbesteding van personen worden afgelezen en niet de door hen gewenste (optimale) tijdsbesteding.

Het is zeer goed mogelijk dat iemand een zeker aantal uren zou willen werken, maar geen werk kan vinden of alleen een full-time baan kan krijgen. Het is ook mogelijk dat in het huishouden met kleine kinderen een van de partners geen baan kan nemen, omdat er onvoldoende kinderopvang beschikbaar is. Met deze beperkingen, waardoor de keuzes in sommige gevallen beperkt zijn, is in onze analyse geen rekening gehouden. Omdat wij een analyse van de arbeidsverdeling tussen partners willen maken zijn alleenstaanden en eenoudergezinnen niet opgenomen in deze studie. Na bovenstaande selectie bevinden zich nog 1894 huishoudens in het bestand.

Resultaten

Huishoudelijke productie en vrije tijd

Om de hypothesen te toetsen hebben we gebruik gemaakt van multivariate regressie-analyses. Leeftijd, geslacht, arbeidsmarktparticipatie enzovoort, vormen hier de verklarende variabelen en de omvang of het aandeel in huishoudelijke productie de te verklaren variabelen. In tabel 1 zijn alleen de parameterschattin-

3. CBS, data tijdsbestedingsonderzoek 1987.

gen vermeld die significant van nul verschillen. Uit deze tabel blijkt dat de meeste tijd aan huishoudelijke produktie wordt besteed in huishoudens met jonge kinderen. Als het jongste kind tussen de 0 en 5 jaar is wordt gemiddeld ruim twee uur per dag meer aan huishoudelijke produktie besteed (8,72 * 15 minuten) in vergelijking met huishoudens zonder kinderen. Het effect van de aanwezigheid van kinderen op huishoudelijke produktie is niet meer significant als het jongste kind ouder is dan 17 jaar. De omvang van huishoudelijke produktie hangt dus sterk samen met de gezinssamenstelling. Kennelijk is het marktsubstituut te duur, of het marktsubstituut wordt minder gewaardeerd, als gevolg van preferenties.

Wanneer zowel de man als de vrouw werkzaam zijn op de arbeidsmarkt heeft dit een significant negatief effect op de tijdsbesteding aan huishoudelijke produktie. In tweeverdieners huishoudens wordt gemiddeld 21 minuten per dag minder aan huishoudelijke produktie besteed dan in huishoudens waarin slechts een van beiden betaald werk verricht. Beiden hebben minder tijd ter beschikking om te verdelen over huishoudelijke produktie en vrije tijd, zoals in de inleiding reeds is aangegeven. Het is mogelijk dat tweeverdieners substitueren in de vorm van kant en klaar produkten en/of hulp in de huishouding.

Wanneer de vrouw een universitaire opleiding heeft wordt in dit huishouden 55 minuten per dag minder aan huishoudelijke produktie besteed dan in een huishouden waar de vrouw alleen lager onderwijs heeft gevolgd. Een verklaring hiervoor zou men kunnen zoeken in de factor menselijk kapitaal, die ook de efficiency bij de huishoudelijke produktie zou kunnen beïnvloeden.

De leeftijd van de vrouw heeft een positief effect op de tijd besteed aan huishoudelijke produktie (1 minuut per dag per leeftijdjaar), hetgeen kan duiden op een vermindering van efficiency bij ouder worden.

Huishoudensjaarinkomen, opleidingsniveau en leeftijd van de man blijken niet van invloed op de tijdsbesteding aan huishoudelijke produktie. De bovengenoemde variabelen blijken 22% van de variatie tussen de tijdsbesteding van de huishoudens te verklaren. De rest van de variatie blijft onverklaard, wat moet worden toegeschreven aan preferentiever verschillen en niet gemeten individuele omstandigheden.

De vrije tijd neemt met ruim één uur per dag af bij de aanwezigheid van jonge kinderen. Hierbij moet worden aangetekend dat activiteiten zoals voorlezen en praten met kinderen onder huishoudelijke produktie vallen, terwijl de onderzoekspersonen dit zelf wellicht als vrije tijd zullen interpreteren.

Arbeidsmarktparticipatie van een of beide partners heeft een negatief effect op vrije tijd, respectievelijk ruim 1 en bijna 1,5 uur. De vermindering geeft aan dat een toename van betaalde arbeidstijd niet alleen ten koste gaat van de huishoudelijke produktietijd, maar ook ten koste van vrije tijd.

De verklaarde variantie bedraagt 14%. Voor de overige variabelen die in de analyse zijn opgenomen blijkt het effect niet significant van nul te verschillen. De constante term in de regressievergelijking bedraagt bijna 7,5 uur vrije tijd per huishouden per dag.

Tabel 2. Regressie-analyse aandeel van de vrouw in de tijdsbesteding aan huishoudelijke produktie per huishouden

Onafhankelijke variabelen	Regressie-coëfficiënt	t-waarden
Arbeidsuren hoofd huishouden	0,32	10,06
Arbeidsuren partner	-0,35	-9,90
Loonvoet hoofd huishouden	-	-
Loonvoet partner	-	-
Opinie hoofd huishouden	2,85	2,35
Opinie partner	3,30	2,61
Levensfase	-	-
Verstedelijkte gemeenten	-4,07	-2,35
Specifieke forensen gemeenten	-	-
Plattelandsstadjes	-8,10	-2,24
Overige stedelijke gemeenten	-	-
Amsterdam, Rotterdam, Den Haag	-	-
Constante term	60,79	43,47

$R^2 = 0,16$; S.E. = 18,61; D.F. = 6; F = 41,98; n = 1325; - = niet significant
 Paar = huishouden zonder kinderen; GZN = huishouden met kinderen;
 JK = leeftijdscategorie jongste kind

De tabel met de regressieresultaten is hier niet opgenomen.

Verdeling over de partners

Volgens de theorie van Becker bepaalt de verhouding tussen de loonvoeten van de partners op de arbeidsmarkt de verdeling van betaald- en onbetaald werk. Voor onze analyse hebben we het uurloon voor personen met betaald werk gebaseerd op het jaarinkomen en het aantal arbeidsuren. Voor personen zonder betaald werk is gebruik gemaakt van een geschatte loonvoet op grond van leeftijd en opleiding⁴. Naarmate de man meer uren werkt neemt het aandeel van de vrouw in de tijdsbesteding aan huishoudelijke produktie toe, 0,32% per uur betaald werk per week, zie tabel 2. Het overnemen van taken is in overeenstemming met de theorie. Het aantal uren dat de vrouw betaald werk verricht doet haar aandeel in huishoudelijke produktie in ongeveer gelijke mate afnemen, namelijk 0,35% per uur betaald werk per week. Het effect van de loonvoet verschilt niet significant van nul. Ditzelfde geldt voor de invloed van de loonvoetverhouding van de partners. Dit is niet wat men op grond van het model zou verwachten.

In het nu volgende rekenvoorbeeld wordt verondersteld dat een huishouden bestaat uit een man en vrouw met beide een werkweek van veertig uur. Zij zijn het beiden eens dat het heel normaal is dat beiden meewerken in het huishouden. De constante term in de regressievergelijking bedraagt bijna 61%. De berekening van het aandeel van de vrouw in de tijdsbesteding aan huishoudelijke produktie ziet er

4. Vanuit eerder onderzoek is bekend dat met name leeftijd en opleiding van invloed zijn op de hoogte van de loonvoet. Ook werkervaring heeft een positief effect. Hierover hadden wij geen informatie zodat het niet mogelijk is hiervoor de corrigeren. De loonvoetverhouding en loonvoeten bleken bij een analyse voor huishoudens waarbij beide partners betaald werk hebben echter ook niet significant.

dan als volg uit: $(0,32 \cdot 40) + (-0,035 \cdot 40) + (60,79) = 59,6$. Het aandeel van de vrouw is in dit voorbeeld is dus bijna 60%.

Wanneer man of vrouw het slechts gedeeltelijk 'eens' of 'oneens' zijn met de uitspraak "het is heel normaal dat beide partners meewerken in het huishouden" stijgt het aandeel van de vrouw in de huishoudelijke produktie met ongeveer 3% ten opzichte van de huishoudens waarin beide partners het een zijn met deze uitspraak. Dit zou kunnen duiden op meer traditionele opvatting omtrent de rol van man en vrouw. Echter, een deel van de respondenten zal waarschijnlijk een sociaal wenselijk antwoord geven op dergelijke uitspraken. De urbanisatiegraad blijkt ook van invloed te zijn op de arbeidsverdeling binnen het huishouden. In plattelandstadjes en verstedelijkte plattelandsgemeente is het aandeel van de vrouw in de huishoudelijke produktie 4% en 8% lager ten opzichte van plattelandsgemeenten. Dit zou kunnen duiden op meer traditionele opvattingen in de plattelandsgemeenten. Men zou echter ook negatieve coëfficiënten verwachten bij de grote steden, doch daar vinden wij geen significante effecten.

De uren betaald werk van de man heeft een positief effect van 0,11% per uur op het aandeel in vrije tijd van de vrouw. Het aantal uren dat zij zelf betaald werk verricht heeft een negatief effect, namelijk -0,10% per uur betaald werk per week. Wanneer de man het 'niet' of 'niet geheel eens' is met de uitspraak dat beide partner moeten meewerken in het huishouden dan doet dit het aandeel van de vrouw in vrije tijd afnemen met ongeveer 2%. In de grote steden Amsterdam, Rotterdam, en Den Haag is het aandeel in vrije tijd van de vrouw bijna 4% groter. De constante term in de regressievergelijking bedraagt ruim 46% en de R^2 slechts 0,03.

Conclusies

De aanwezigheid van jonge kinderen betekent een sterke toename van de vraag naar huishoudelijke produktie en dus een toename van de tijdsbesteding aan deze activiteiten. Arbeidsmarktparticipatie van de vrouw doet de tijdsbesteding aan huishoudelijke produktie afnemen. De totale tijdsbesteding aan huishoudelijke produktie in tweeverdienershuishoudens is lager ten opzichte van eenverdieners en huishoudens waarin geen van de partners betaald werk heeft. Het is mogelijk dat huishoudelijke produktie deels wordt uitbesteed aan derden. Resultaten van een onderzoek naar tijds- en inkomensbesteding door SWOKA ondersteunt deze veronderstelling. Hieruit blijkt dat als de arbeidsmarktparticipatie van man en vrouw stijgt, huishoudelijke produktie vervangen wordt door marktgoederen in de vorm van bij voorbeeld afhaal eten in plaats van zelf koken⁵. Naarmate de vrouw ouder is wordt meer tijd besteed aan huishoudelijke produktie. Dit kan duiden op traditionelere opvattingen van oudere vrouwen ten aanzien van huishoudelijk werk en/of op een relatief lager produktietempo. Arbeidsmarktparticipatie en de aanwezigheid van jonge kinderen in een huishouden hebben een negatief effect op vrije tijd.

Volgens Becker is de taakverdeling binnen het huishouden optimaal wanneer deze gelijk is aan de loonvoetverhouding. De loonvoetverhouding van man en vrouw vertoont in ons onderzoek geen significant effect op de verdeling van huishoudelijke produktie. De theorie wordt dus niet ondersteund door de resultaten.

Uit ons onderzoek blijkt dat met name het aantal uren betaald werk van man en vrouw en niet de loonvoet een belangrijke rol speelt in de arbeidsverdeling. Ook al besteden man en vrouw evenveel tijd aan betaald werk, dan nog heeft de vrouw een groter aandeel in huishoudelijke produktie. Dit betekent dus dat de combinatie van betaald werk en huishoudelijke produktie voor de vrouw moeilijker is dan voor de man. Ook de opvatting van man en vrouw over meewerken in het huishouden speelt een rol. Zij komt tot uitdrukking in hun preferenties. Maar zelfs bij degenen die van mening zijn dat beide partners dienen mee te werken in het huishouden blijkt nog dat, bij een gelijk aantal uren betaald werk, de vrouw een groter aandeel in de huishoudelijke produktie heeft dan de man. Naast een economische factor, blijkt de arbeidsverdeling dus ook bepaald door traditie en attitudes ten aanzien van de verdeling van huishoudelijke produktie. Wanneer de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen blijft stijgen en/of het aantal uren betaald werk van vrouwen blijft toenemen, zal een herverdeling van huishoudelijke produktie moeten plaatsvinden. Om tot een rechtvaardige verdeling van huishoudelijke produktie te komen zal ook de attitude ten aanzien van de verantwoordelijkheid aan de veranderende situatie moeten worden aangepast.

Het tijdsbestedingsmodel levert een waardevolle bijdrage aan de ontwikkeling van theorie van het economisch gedrag van huishoudens. Tevens blijkt dat een model dat alleen gebaseerd is op economische theorie niet voldoende is om de werkelijkheid te beschrijven. Om dit te bereiken zal het model moeten worden uitgebreid met sociologische- en psychologische inzichten. Recent is in een studie over de arbeidsverdeling tussen mannen en vrouwen op basis van gegevens van het NIPO een stap in deze richting gezet⁶. Uit deze studie blijkt dat een economisch sociologisch model een betere beschrijving van de werkelijkheid geeft dan wanneer deze disciplines apart worden beschouwd. Hier staat tegenover dat het model zeer complex van aard wordt en zich moeilijk direct laat vertalen naar empirische toetsing. Tot slot heeft Pott-Buter het probleem in een historisch perspectief geplaatst, hetgeen het inzicht in deze materie eveneens aanmerkelijk heeft verruimd⁷.

Leona van Roijen en Sofia Wunderink

5. G.E.E.M. Lambriex en J.J. Siegers, *Een geïntegreerde analyse van tijds- en inkomensbesteding*, SWOKA instituut voor consumentenonderzoek, Den Haag, 1993.

6. A.G. van der Lippe, *Arbeidsverdeling tussen mannen en vrouwen*, Proefschrift Universiteit van Utrecht, Thesis Publishers, Amsterdam, 1993.

7. H.A. Pott-Buter, *Facts on fairy tales about female labor, family and fertility. A seven-country comparison, 1850-1990*, 1993.